

**ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН В
БАГАТОДІТНІЙ СІМ'І**

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН В БАГАТОДІТНІЙ СІМ'І.....	8
1.1 Категоріальний апарат	8
1.2 Сутнісна характеристика проблем соціальної роботи з багатодітною сім'єю.....	12
1.3 Форми і методи соціальної роботи з багатодітною сім'єю.....	16
Висновки до першого розділу	20
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВІВ ПОРУШЕННЯ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН НА ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ В БАГАТОДІТНИХ СІМ'ЯХ.....	21
2.1 Методи і методика дослідження	21
2.2 Інтерпретація отриманих даних	22
2.3 Програма діяльності фахівця із соціальної роботи по корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї	25
2.4 Впровадження та апробація програми по корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї	29
Висновки до другого розділу.....	31
ВИСНОВОК	32
Список використаних джерел	

ВСТУП

Сім'я – один з най-важливіших соціальних інститутів, що активно впливає на процеси суспільного розвитку, формування громадських відносин та відтворення людських ресурсів. Невід'ємним елементом сучасної сімейної політики України повинна бути злагоджена система соціального захисту багатодітних сімей, яка б забезпечила належний рівень їх добробуту.

Проблема соціальної підтримки багатодітних родин, є особливо значимою в умовах демографічної кризи. Адже, якщо враховувати природну складову демографічного руху, то народження трьох і більше дітей є запорукою розширеного відтворення населення. В свою, чергу утвердження духовно і фізично здорової, матеріально та соціально благополучної сім'ї є основою могутньої держави [4]. В умовах нинішньої демографічної кризи особливої актуальності набувають як теоретичні проблеми, пов'язані з багатодітною сім'єю, так і практичні питання соціальної роботи з цими сім'ями .

Проблематика дитячо-батьківських відносин залишається незмінно гострою протягом усього розвитку психологічної, соціологічної науки і практики. Взаємодія дитини з батьками є першим досвідом взаємодії з навколишнім світом. Цей досвід закріплюється і формує певні моделі поведінки з іншими людьми, які передаються з покоління в покоління. У кожному суспільстві складається певна культура взаємин і взаємодії між батьками і дітьми, виникають соціальні стереотипи, певні установки і погляди на виховання в сім'ї, і навряд чи буде перебільшенням сказати, що цивілізованість суспільства визначається не тільки ставленням до жінок, а й ставленням до дітей [14].

Зростання інтересу до проблем сімейного виховання в нашій країні пов'язаний з новими соціально-економічними умовами. Зміна ідеологічних орієнтирів або повна їх відсутність створює труднощі, з якими доводиться тикатися сучасним батькам [24].

Увага до багатодітних сімей в сучасній науці пояснюється тим, що в умовах поглиблення соціально-економічної кризи і духовно-психологічного

шоку вони займають одне з перших місць серед інших травмованих категорій [32].

Проблеми багатодітної сім'ї приділяли увагу Н. Крупська, А. Макаренко, В. Сухомлинський. В останнє десятиліття ХХ і початок ХХІ століття великий внесок у розробку різних аспектів проблеми багатодітної сім'ї та сімейного виховання внесли вітчизняні педагоги: А. Антонова, Ю. Азаров, А. Харчев, О. Зверева, О. Орлова, Т. Шульга, Т. Лодкіна [23].

Сьогодні інститут сім'ї в Україні переживає складні трансформаційні процеси, які більшість дослідників вважають руйнівними для українських родин. Тотальне підвищення цін, тарифів, ріст безробіття, бойові дії на сході держави вкрай негативно впливають на рівень життя українських родин, особливо багатодітних. Однозначно з іншими руйнівними чинниками, що негативно впливають на інститут сім'ї в Україні, фахівці відзначають високий рівень бідності населення насамперед серед сімей з дітьми, родин, в яких є непрацездатні або непрацюючі особи працездатного віку і неефективність державних заходів з матеріальної підтримки сімей в Україні [5].

Багатодітна сім'я своєю сутністю сприяє реалізації особистісних і суспільних потреб. У таких сім'ях створюються сприятливі умови виховання, оскільки діти ростуть в тісних взаєминах один з одним в сімейному колективі і, як правило, з раннього віку привчаються виконувати певні обов'язки і допомагати один одному. У таких сім'ях складається високоморальна атмосфера любові і турботи дітей і батьків один про одного. Однак в економічному плані саме багатодітна сім'я виявляється в найбільш складному становищі, оскільки мати, як правило, не працює, а один батько не має можливості забезпечити сім'ї нормальні умови існування. Більшість багатодітних сімей живе за межею бідності [34].

В Україні майже 400 тисяч сімей, що мають трьох і більше дітей. За статистичними даними у багатодітних сім'ях виховується близько 20 % всіх дітей в країні, а багатодітні сім'ї становлять близько 4 % від загальної кількості українських сімей. Близько 76,4 % від загальної кількості українських сімей з

трьома і більше дітьми живуть за межею бідності. Тому, на нашу думку, у такий скрутний час, держава повинна дбати про багатодітні родини та надавати всіляку підтримку з огляду на те, що за даними ООН по народжуваності Україна посідає 172 місце. Особливо показники народжуваності знизились за останні два роки, тенденція до зниження спостерігається і у 2016 році [22]. Тому дуже важливо осмислити як нинішнє становище багатодітної сім'ї, так і шляхи поліпшення їх становища .

Основний напрямок в соціальній роботі - це надання допомоги сім'ї в різних формах, що передбачено в концепції державної сімейної політики, а також в посадових обов'язках соціального працівника. Положення багатодітної сім'ї, її чисельність, місце в суспільній структурі, проблеми і потреби, можливість їх пом'якшення і вирішення є основним місцем розгляду в роботі [7]. Все вищесказане обґрунтовує актуальність обраної теми наукової роботи.

Об'єкт дослідження: дитячо-батьківські відносини в багатодітній сім'ї.

Предмет дослідження: особливості порушення дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї.

Мета роботи: на підставі вивчення впливу дитячо-батьківських відносин на особистісні особливості дітей в багатодітних сім'ях особливостей дитячо-батьківських відносин у багатодітних сім'ях розробити, впровадити і апробувати програму діяльності фахівця соціальної роботи з корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітних сім'ях.

Етапи дослідження:

- розглянути категоріальний апарат;
- виявити сутнісну характеристику проблем соціальної роботи з багатодітною сім'єю;
- виділити основні форми і методи соціальної роботи з багатодітною сім'єю;
- здійснити дослідження особливостей дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї;

- розробити програму діяльності фахівця соціальної роботи з корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї;
- запровадити в діяльність соціозахисних установ і оцінити її ефективність.

Гіпотеза дослідження: стилі сімейного виховання зумовлюють порушення дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині.

Методологічна основа дослідження: комплексно-орієнтована модель. Комплексно-орієнтовані моделі соціальної роботи підсилюють міждисциплінарні та інтеграційні тенденції в практиці і теорії соціальної роботи, актуалізують пошук комплексних моделей соціальної роботи, які дозволяють підходити до вирішення соціальних проблем багатогранно. Серед них: рольова модель, соціально-педагогічна модель, когнітивна модель, концепція життєвих сил.

Методи дослідження:

- бесіда;
- спостереження;
- аналіз особистих справ;
- тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей (А.Я. Варга, В. В. Столін);
- тест-опитувальник визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини;
- методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

Теоретична і практична значущість роботи: полягає в тому, що нами були вивчені та узагальнені матеріали з проблеми дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині, а також розроблена програма по корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині, яка може бути застосована в діяльності різних соціальних служб.

Структура роботи складається з вступу, основної частини, що включає два розділи, висновків та використаних джерел.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН БАГАТОДІТНОЇ СІМ'Ї

1.1 Категоріальний апарат

В рамках даної проблеми доцільно розглянути ряд понять, що стосуються особливостей дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині.

Одним з провідних понять нашого дослідження є поняття сім'ї. У сучасній науковій літературі цей термін трактується дуже неоднозначно.

Сім'я - соціальний інститут, представлений у всіх суспільствах, що поєднує людей в групи, щоб ті змогли спільно рости і виховувати дітей [3].

Сім'я - це, перш за все, група осіб, що має між собою передбачені законом права і обов'язки. Оскільки відносини між членами сім'ї регулюються нормами сімейного права, вони називаються сімейно-правові та базуються на конституційних нормах. Таке визначення ми знаходимо в навчальному посібнику Т.С. Зубкова, Тимошина [11].

У різних визначеннях утримуються дещо різні наголоси і варіанти, в цілому, в них дається приблизно однакове уявлення про сучасну сім'ю в її типовому і найбільш поширеному вигляді. Якщо залишити в них найбільш суттєве, то **сім'ю** можна охарактеризувати як соціальну спільноту, засновану на подружніх або родинних зв'язках, для якої характерні спільне проживання та ведення домашнього господарства. Таке визначення відображає загальноприйняте розуміння та включає різноманітні варіанти сімейних груп. Таке визначення ми знаходимо у навчальному посібнику А.Й. Капської [26].

Подібне різноманіття визначень свідчить про складність явища. Сім'я не може розглядатися в рамках якоїсь однієї галузі знань, різні її сторони описуються, щонайменше, десятьма самостійними науками. Кожен дослідник сім'ї відповідно до своїх цілей бере для розгляду один з аспектів сімейних відносин (філософський, історичний, економічний, демографічний, соціологічний, медичний, психологічний, педагогічний) і формулює своє робоче визначення сім'ї, яке часто настільки вузько, що застосовність його

обмежується тільки рамками того чи іншого дослідження. Узагальнюючи перелічені вище визначення, можна сказати, що сім'я відноситься до особливих, фундаментальним групам суспільства. Вона є одночасно соціальною групою і суспільним інститутом [8].

Узагальнюючим можна вважати наступне визначення. **Сім'я** – це первинна ланка суспільства, заснована на шлюбі та родинних зв'язках, тобто відносинах між чоловіком і дружиною, батьками й дітьми, братами та сестрами та іншими родичами, яка виконує найважливіші соціальні функції відтворення, виховання, соціалізації, усестороннього розвитку особистості [10].

Багатодітна родина - це сім'я, що має в своєму складі трьох і більше дітей та виховує їх до вісімнадцятирічного віку [15].

Всі члени багатодітних сімей можуть бути розподілені на три категорії:

1) сім'ї, багатодітність яких запланована (наприклад, у зв'язку з національними традиціями, релігійними приписами, традиціями сім'ї). Такі сім'ї відчують багато труднощів, обумовлених малозабезпеченістю, тісністю житла, завантаженістю батьків, станом їх здоров'я, а й у батьків є мотивація до виховання дітей;

2) сім'ї, що утворилися в результаті другого і наступних шлюбів матерів (рідше - батька), в яких народжуються нові діти. Дослідження показують, що такі сім'ї можуть бути і цілком благополучними, але їх членам властиве відчуття неповної сім'ї;

3) неблагополучні багатодітні сім'ї, які утворюються в результаті безвідповідальної поведінки батьків, іноді на тлі інтелектуально-психічної сниженности, алкоголізму, асоціального способу життя. Діти з таких сімей особливо часто потребують допомоги, реабілітації, страждають від хвороб і недорозвитку [31].

Неблагополучна сім'я - це сім'я, яка має низький соціальний статус в якій-небудь зі сфер життєдіяльності або в декількох одночасно, не справляються з покладеними на них функціями, їх адаптивні здібності істотно

знижені, процес сімейного виховання дитини протікає з великими труднощами, повільно, малорезультативно [19].

Особливий вплив на сім'ю надає соціальна робота.

Соціальна робота- складне, багатоаспектне поняття. Соціальна робота є діяльністю, мета якої оптимізувати здійснення суб'єктивної ролі людей у всіх сферах життя суспільства в процесі життєзабезпечення і діяльного існування особистості, сім'ї, соціальних та інших груп і верств в суспільстві. Ця діяльність є професійною і спрямована на надання допомоги, підтримки, захисту всіх людей, особливо так званих слабких верств і груп (інвалідів, багатодітних сімей, неповних сімей, літніх, громад, мігрантів і т.д.) [20].

Соціальна технологія- спосіб організації та впорядкування доцільної практичної діяльності, сукупність прийомів, спрямованих на визначення та перетворення (зміна стану) соціального об'єкта і досягнення заданого результату. Специфіка соціальної технології полягає в тому, що вона алгоритмізує соціальну діяльність (життя) і може бути не тільки багаторазово використана, т. ч. тиражована, але і використана для вирішення подібних завдань, т. ч. використана різноманітне [13].

Соціальна робота здійснює:

Соціальний захист - як соціальний інститут, являє собою сукупність правових норм, покликаних вирішувати певні соціальні та економічні проблеми в міжнародному контексті, звичайно має справу з встановленими законодавством категоріями громадян, які в силу втрати працездатності, відсутності роботи або з інших причин не мають достатніх коштів для задоволення своїх життєвих важливих потреб і потреб непрацездатних членів сім'ї [32].

Соціальне обслуговування - це вид соціальної діяльності державних та недержавних органів, спрямованої на забезпечення матеріальних, оздоровчих, освітніх, естетичних та інших потреб особистості. Соціальне обслуговування здійснюється на принципах адресності, доступності, добровільності, гуманності, першочерговості в наданні соціальних послуг

клієнтам, які перебувають у важкій життєвій ситуації, конфіденційності; реалізується у формі соціальної допомоги та соціальних послуг.

Соціальні послуги - комплекс дій, здійснюваних державними, громадськими організаціями, і спрямованих на забезпечення та покращення умов життєдіяльності особистості чи окремих груп [25].

Соціальна допомога - це система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки і послуг, що надаються окремими особами і групами населення соціальної служби для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримку їх соціального статусу повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві [20].

Соціальна допомога надається людям, що потрапили у важку життєву ситуацію - ситуація, яка суб'єктивно сприймається людиною як важка особиста для неї або об'єктивно порушує її нормальну життєдіяльність (інвалідність, нездатність до самообслуговування у зв'язку з віком, хворобою, сирітство, бездоглядність, малозабезпеченість, безробіття, конфлікти і жорстоке ставлення в сім'ї, самотність) [27].

Держава проводить політику щодо сім'ї. **Державну сімейну політику** можна визначити як заходи держави та інших суб'єктів політики, спрямовані на утвердження чи зміну сімейних відносин, сім'ї як соціального феномену і які обумовлені політичною ідеологією щодо сімейних цінностей. Державна сімейна політика є важливим інструментом впливу на забезпечення умов для всебічного розвитку сім'ї та її членів, найповнішої реалізації сім'єю своїх функцій і поліпшення життєвого рівня, укріплення і розвитку соціального інституту сім'ї в цілому. Необхідними на сучасному етапі є гарантування та реалізація конституційних положень щодо побудови соціальної державності в Україні, невід'ємною складовою якої є увага до інституту сім'ї, зважена, продумана сімейна політика, охорона дитинства, материнства і батьківства. Разом з тим, ця сфера на сьогодні характеризується низкою складних явищ [10].

Соціальні проблеми - аспекти соціального життя, що дають підстави для занепокоєння і втручання: злочинність, насильство над домочадцями, зловживання щодо неповнолітніх, бідність, зловживання наркотиками. До соціальних проблем відносять також бідність - показник доходу сім'ї (або окремо проживаючої людини) відповідно до числа її членів, віком її глави та кількістю дітей до 18 років і відповідає мінімальному рівню споживання [2].

Визначення дитячо-батьківських відносин дуже широко і трактується як: власне емоційні стосунки дітей і батьків; характер взаємодії дитини з дорослим, характер батьківського виховання, як реалізація однієї з основних функцій сім'ї.

Взаємодії батьків з дитиною відрізняється тим, що дорослий в силу своєї компетентності і відповідальності стає в них провідним. Саме він організовує і направляє цю взаємодію, в той час як дитина поступово освоює ці можливості, набуваючи комунікативну компетентність [20].

Особистісні особливості - внутрішні і глибинні особливості людей. До особистісних особливостей відносять ті внутрішні особливості, які здаються більш глибокими, глибинними, стабільні (довготривалі) і впливають на всі інші особливості людини [1].

Порушення дитячо-батьківських відносин у родині вимагає **соціальної корекції** - це діяльність соціального суб'єкта щодо виправлення тих особливостей психологічного, педагогічного та соціального плану, які не відповідають прийнятним у суспільстві моделям і стандартам [30].

1.2 Сутнісна характеристика проблем соціальної роботи з багатодітною сім'єю

Робота з сім'єю - найбільш традиційна з усіх форм соціальної роботи. І все ще вона грає домінуючу роль і в навчанні, і в практиці. Її часто критикують у зв'язку із захистом дитини, але підтримка сім'ї також часто входить в програму роботи з умовно звільненими і з надання послуг людям похилого віку

і людям з обмеженими можливостями. Існують деякі складності і в здійсненні діяльності фахівця з соціальної роботи з приводу обліку інтересу сім'ї [12].

У сім'ї знаходять відображення всі соціальні проблеми, характерні для сучасного суспільства, тому до неї застосовані всі види технологій соціальної роботи. Стосовно сімей різних категорій: неповних, багатодітних, малозабезпечених, асоціальних - використовуються різні технології соціальної роботи.

Види і форми соціальної допомоги, мета яких - збереження сім'ї як соціального інституту в цілому і в кожній конкретній сім'ї, яка потребує підтримки, можна розділити на екстрені, тобто спрямовані на виживання сім'ї (екстрена допомога, термінова соціальна допомога, негайне видалення дітей з сім'ї, які перебувають під загрозою або залишених без піклування батьків), спрямовані на підтримку стабільності сім'ї, а також спрямовані на соціальний розвиток сім'ї та її членів [21].

Існує типологія соціального ризику, тобто виділення сімей, які в силу об'єктивних чи суб'єктивних причин перебувають у стані життєвого утруднення і потребують допомоги з боку державної системи соціального захисту та соціального обслуговування.

Виділяють дві категорії сімей соціального ризику:

1. Сім'ї, які актуально потребують соціального захисту і підтримки в силу об'єктивно склавшоїся важкої життєвої ситуації, яка перешкоджає її функціонуванню та розвитку (сім'ї з дитиною-інвалідом, багатодітна, неповна сім'я, родина вимушених переселенців, малозабезпечена сім'я, родина з асоціальною поведінкою її членів) .

2. Сім'ї, які превентивно потребують соціального захисту та підтримки у зв'язку з небезпекою виникнення складних проблем (молода сім'я, родина, яка очікує народження дитини, сім'я з новонародженим, сім'я, не здатна створити умови для розвитку і виховання дітей) [18].

Багатодітні сім'ї відносяться до першої категорії сімей соціального ризику, цим обумовлений широкий спектр проблем даної категорії сімей:

1) Матеріально-фінансові (побутові) проблеми. Багатодітні сім'ї є найменш забезпеченими, з низьким середньомісячним доходом на одного члена сім'ї. У структурі доходів допомоги на дітей невеликі. Частка витрат на продовольчі товари вище, а структура харчування набагато менше різноманітна. У зв'язку з постійним зростанням цін відзначаються вкрай обмежені можливості задовольняти потреби, дефіцит в найнеобхідніших предметах: взуття, одягу, шкільно-письмових приладдях. Рідкісна натуральна і матеріальна допомога проблем не вирішує [20].

В даний час з народженням кожної дитини дохід сім'ї різко зменшується. Численні дослідження показують найтісніший взаємозв'язок між числом проживаючих в сім'ї дітей та доходами, що приходяться на кожного члена сім'ї, а в більш загальному плані – ступенем її збіднення. У сім'ях, які з шести чоловік і більше, сукупний дохід, що припадає в середньому на кожного члена, в 2,2 – 2,8 рази нижче, ніж у сім'ях, які складаються з двох осіб, і в 1,8 – 2,1 рази нижче, ніж у сім'ях з трьох чоловік. Можна сказати, що народження в сім'ї третьої дитини в переважній більшості випадків призводить до малозабезпеченості [28].

2) Проблема працевлаштування батьків. Коли мати не працює, а батько не отримує тривалий час зарплату, нерегулярні і недостатні допомоги на дітей, виникає проблема пошуку нової роботи. Часто це посилюється не самосвідомим знанням законів і інформації про ті пільги, які покладені таким сім'ям. Виживання багатодітної сім'ї в сучасних умовах можливо шляхом підвищення власних доходів (особиста ініціатива, вторинні заробітки, робота підлітків).

Уразливість членів багатодітних сімей на ринку праці багато в чому породжена їх відносно низьким освітнім потенціалом і, перш за все, дефіцитом професійної освіти. За характеристиками професійної підготовки члени сімей з 3 дітьми помітно поступаються членам багатодітних сімей, а домогосподарства з 4 і більше дітьми відрізняються настільки сильно, що є підстави говорити про більшість цих сімей як про особливу групу [11].

3) Житлова проблема для багатодітних сімей в даний час придбала першорядну важливість. Житлові умови не відповідають нормативам за загальним правилом і не можуть покращитися за рахунок муніципального житла, а придбання житла за рахунок власних коштів для більшості сімей неможливо. Зростання плати за житлово-комунальні послуги ще більш ускладнює матеріальні проблеми багатодітних сімей. Рівень благоустрою жител багатодітних сімей вкрай низький. Якщо в селах вони не надто виділяються серед інших типів сімей, то в містах рівень благоустрою житла багатодітних сімей в 2 рази нижче, ніж сімей з 1 дитиною [16].

4) Психолого-педагогічні проблеми. У благополучній багатодітній родині діти перебувають в рівному становищі: немає дефіциту спілкування, старші дбають про молодших, формується, як правило, позитивні моральні якості, такі як чуйність, людяність, повага до старших. Але разом з тим, дефіцит часу, недостатність знань по вихованню дітей створюють певні проблеми в таких сім'ях. Багатодітні, особливо неповні сім'ї, відрізняються більшою бездоглядністю дітей. Діти більшу частину часу проводять на вулиці. Виникає проблема комунікації, як дорослих членів сім'ї, так і дітей, особливо підлітків. Це ускладнює процес соціалізації дітей може сприяти появі певних проблем у подальшому житті [19].

5) Медичні проблеми. Складний психологічний клімат багатодітної сім'ї, як правило, впливає на здоров'я дітей. Соціальна незахищеність багатодітних сімей, постійне зниження рівня життя створюють песимістично налаштоване соціальне самопочуття. Відзначається низький рівень санітарної культури в багатодітній сім'ї: 53,8% сімей відноситься до групи ризику. Страждає здоров'я всіх членів сім'ї, має місце поширення хронічної патології. Батьки хворіють в 2 рази частіше ніж в інших сім'ях. У матерів страждає репродуктивне здоров'я, характерні слабке знання контрацепції, слабка соціальна орієнтація в сексуальному житті, недотримання інтергенетических інтервалів між вагітностями. Відзначається незадовільний статеве виховання дітей, порівняно раннє статеве життя підлітків. У таких сім'ях 10-15% проблемних дітей [20].

Таким чином, члени багатодітних сімей мають загальну специфічну проблему: діти з таких сімей частіше демонструють занижену самооцінку, для них характерно слабе здоров'я, зниження рівня соціального віку, що негативно може позначитися на їх подальшу долю.

У багатодітних сім'ях "проблемних" дітей і підлітків близько 10-15%. Саме вони повинні стати першочерговим об'єктом діяльності соціального працівника, але не тому, що вони "погані", а тому, що їм дуже погано.

Зі сказаного вище стає ясно, що саме розвиток дітей у багатодітних сім'ях потребує першочергової уваги суспільства.

Соціальна робота в багатодітній сім'ї повинна бути спрямована на вирішення повсякденних сімейних проблем, зміцнення і розвиток позитивних сімейних відносин, відновлення внутрішніх ресурсів, стабілізацію досягнутих позитивних результатів, соціально-економічному становищі та орієнтації на реалізацію соціалізуючого потенціалу [28].

1.3 Форми і методи соціальної роботи з багатодітною сім'єю

Існуючі проблеми у функціонуванні багатодітної сім'ї на сучасному етапі розвитку обумовлюють необхідність допомоги даній категорії сім'ї. Соціальна робота з такою родиною представляє собою діяльність соціальних служб з надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації та реабілітації. Виходячи із цього, соціальний працівник покликаний виконувати наступні функції:

- діагностичну (вивчення особливостей багатодітної сім'ї, виявлення її потенціалів);
- охоронно-захисну (правова підтримка багатодітної сім'ї, забезпечення її соціальних гарантій, створення умов для реалізації її прав і свобод);
- організаційно-комунікативну (організація спілкування, ініціювання спільної діяльності, спільного дозвілля, творчості);

- соціально-психолого-педагогічну (надання невідкладної психологічної допомоги, профілактична підтримка і патронаж);
- прогностичну (моделювання ситуацій і розробка певних програм адресної допомоги);
- координаційну (встановлення і підтримання соціальної допомоги населенню, відділів сімейного неблагополуччя органів внутрішніх справ, соціальних педагогів освітніх установ, реабілітаційних центрів і служб).

Серед основних технологій соціальної роботи з багатодітною родиною можна виділити:

1. Технології збору та обробки інформації про сім'ю, яка потребує допомоги;
2. Технології надання родині соціальної допомоги (посередницької, економічної, соціальної, психолого-педагогічної і т. д.);
3. Технології безпосередньої роботи фахівця з клієнтом, з конкретних питань [28].

Важливою складовою технологій роботи з даною категорією сімей виступають різноманітні форми і методи роботи.

Діагностичні методи соціально-педагогічної роботи: *аналіз документів* – це один з основних методів одержання конкретного знання про соціальну реальність на основі інформації, зафіксованої в різних документах, текстах масової комунікації; *біографічний метод* полягає у вивченні особистих документів окремої людини (наприклад характеристики, щоденники); *спостереження* – загальнонауковий метод дослідження, припускає цілеспрямовану, систематичну фіксацію проявів діяльності особистості, колективу, групи людей. Спостереження за дітьми з багатодітних сімей проводиться з метою визначення наявності проблем у дитини, загальний емоційний стан і психологічний портрет; *опитування* – це метод збору інформації, проведений у вигляді інтерв'ю, бесіди за заздалегідь складеним планом; *тестування* – це один з методів дослідження, що полягає в діагностиці особистості, психічного стану, наявних і знову придбаних знань. Ця

діагностика проводиться з багатодітними батьками з метою збору необхідної інформації про сім'ю, а також для визначення характеру внутрішньосімейних взаємин.

Форми роботи: соціально-педагогічна робота з багатодітними сім'ями включає як *індивідуальні* (консультування, бесіда), так і *групові* (міні-лекції, семінари, тренінги, ситуаційно-рольові ігри) форми роботи. Групові форми роботи дають можливість батькам обмінюватися один з одним досвідом, задавати запитання й прагнути одержати підтримку й схвалення в групі. Крім того, можливість приймати на себе роль лідера при обміні інформацією, розвиває активність та впевненість батьків.

До методів групової роботи відносяться:

– *психодрама* – це метод групової психотерапії, в якій використо-вується рольова гра, під час якої створюються необхідні умови для спонтанного вираження індивідом почуттів, що пов'язані з важливими для нього проблемами. Під час психодрами створюються умови для переосмислення особистістю власних проблем та конфліктів, подолання неконструктивних поведінкових стереотипів та способів емоційної реакції, формування адекватних прийомів поведінки;

– *ігрова терапія* – метод корекції емоційних та поведінкових розладів у дітей шляхом залучення їх до різноманітних ігрових ситуацій. У процесі гри спеціаліст спостерігає за поведінкою дитини, що дає йому певний діагностичний матеріал для того, щоб запропонувати дитині таку гру та роль в ній, яка допоможе усвідомити дитині негативні аспекти своєї поведінки чи формувати ті навички соціальної взаємодії, які є відсутніми або малорозвинутими в дитини;

– *арт-терапія* – метод впливу на психоемоційний та фізичний стан особистості за допомогою різних видів художнього та вжиткового мистецтва (малювання, живопис, ліплення, різьба, випалювання, дрібні речі з хутра та тканин тощо);

– *тренінги*, спрямовані на розвиток умінь та навичок, які допомагають багатодітним сім'ям вчитися управляти своїм мікросередовищем, ведуть до вибору конструктивних життєвих цілей і конструктивної взаємодії;

– *ділова гра* спрямована на підвищення й розширення знань батьків в області сімейного виховання;

– *патронаж* – одна з форм роботи соціального педагога, що представляє собою відвідування багатодітної родини на дому з діагностичною, контрольною й адаптаційно-реабілітаційною (надання конкретної освітньої, психолого-педагогічної допомоги) цілями [29].

Загалом, соціальна робота з багатодітною родиною складається з наступних складових.

1. Соціальний захист багатодітної сім'ї – це багаторівнева система переважно державних заходів щодо забезпечення мінімальних соціальних гарантії, прав, пільг і свобод нормально функціонуючої сім'ї в ситуації ризику в інтересах гармонійного розвитку сім'ї, особистості і суспільства.

Важлива роль у соціальному захисті багатодітної сім'ї відводиться самій родині: зміцнення батьківських уз; формування стійкості проти пропаганди сексу, наркотиків, насильства, агресивної поведінки; підтримки в нормі психологічного здоров'я сім'ї та ін..

2. Соціальна підтримка багатодітної сім'ї передбачає формальну і неформальну діяльність і взаємини фахівців з сім'ями, які опинилися в скрутних обставинах, з питань професійної перепідготовки (освіта членів сім'ї), працевлаштування, забезпечення заробітком і т. д. Вона включає медичне страхування, а так само інші різні форми допомоги (моральну, психолого-педагогічну, матеріальну і фізичну), соціальне співчуття і єдність [28].

Вважаємо, що найбільш ефективними напрямками роботи соціального педагога з багатодітними сім'ями є:

- виявлення такого роду сімей та спостереження за ними;
- вивчення їх стану, потреб, специфіки виховання дітей і внутрішньосімейних відносин;

- відрекомендування у разі потреби в служби психологічної допомоги; · організація дозвілля та відпочинку дітей з даної категорією сімей; ·
- проведення засідань круглих столів; · проведення тренінгів («На відносини в сім'ї» і т.д) [29].

Організуюючи роботу з сім'єю, соціальний працівник повинен враховувати наступне: ·

- Кожному з батьків неприємно чути погане про своїх дітей, тому необхідно навчитися не тільки скаржитися, але і хвалити дитину, бачити хороше;
- Не варто заради червоного слівця або повчального прикладу оприлюднювати різні негативні сторони сімейного виховання. Приклади типових педагогічних помилок в родині повинні бути завжди анонімними; ·
- Не варто зловживати довірою підлітка і його батьків; ·
- Ніколи не слід ставити остаточний і безнадійний діагноз, так як жоден з методів діагностики не дає безперечною і остаточно вірної інформації [16].

Висновок до першого розділу

У теоретичній частині роботи нами були визначені основні категорії дослідження проблеми дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині. До них відносяться такі поняття як «сім'я», «багатодітна сім'я», «дитячо-батьківські відносини», «соціальний захист».

Також особливої уваги заслуговує сутнісна характеристика проблеми соціальної роботи з багатодітною родиною, яка відображена в контексті проблем соціальної роботи з багатодітними сім'ями. Нами були розкриті основні категорії сімей, які належать до груп соціального ризику та виділені основні форми і методи соціальної роботи з багатодітною сім'єю.

Проаналізувавши проблеми багатодітних сімей ми дійшли висновку, що дану категорію сімей необхідно віднести до групи соціального ризику, оскільки

широкий спектр причин, що викликають дисфункцію сімейних відносин, роблять їх соціально вразливою категорією населення. Система соціально-педагогічної допомоги багатодітним сім'ям сприятиме подоланню складних життєвих обставин та забезпечить нормальне функціонування багатодітної родини як соціально-виховного інституту.

Глава II. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВІВ ПОРУШЕННЯ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН НА ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ В БАГАТОДІТНІЙ СІМ'Ї

2.1. Методи і методика дослідження

Дослідження дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї проводилося в ході соціально-педагогічної та виробничої практики на базі Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Соборної районної у місті Дніпрі ради. Нами була відібрана група клієнтів з багатодітних сімей, що складається з трьох сімей, за наступними критеріями:

- три дитини в сім'ї;
- наявність обох батьків в сім'ї;
- проблеми у стосунках батьків і дітей;
- рекомендації фахівців Центру;
- добровільна згода клієнтів.

Для проведення досліджень особливостей дитячо-батьківських відносин у багатодітних сім'ях було обрано такі методи і методики: спостереження; бесіда; аналіз документів; організація зустрічей батьків з фахівцями-психологами, медичними працівниками та працівниками правоохоронних органів за рішенням проблем організації праці та побуту, здорового способу життя; тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей (А.Я. Варга, В. В. Столін); тест-опитувальник визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини; методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

Спостереження як метод дослідження є найбільш поширеним і затребуваним методом соціологічних і психологічних досліджень [17].

У даній роботі метод спостереження був використаний нами для отримання більш повних відомостей про клієнтів.

Спостереження є науковим методом дослідження, який не обмежується простою констатацією фактів, а науково пояснює причини конкретного явища. Воно полягає в цілеспрямованому зборі фактів про поведінку і діяльність людей для подальшого їх аналізу [17].

Метод бесіди - психологічний вербально - комунікативний метод, що полягає у веденні тематично спрямованого діалогу між фахівцем і респондентом з метою отримання відомостей від останнього [6].

Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей (А.Я. Варга, В. В. Столін). У даній методиці батьківське ставлення розуміється як система різноманітних почуттів і вчинків дорослих людей по відношенню до дітей. З психологічної точки зору батьківське ставлення - це педагогічна соціальна установка по відношенню до дітей, що включає в себе раціональний, емоційний і поведінковий компоненти.

Тест-опитувальник «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини».

Відомо, що багато порушень в поведінці та розвитку дитини пов'язані з недостатньою увагою до неї батьків. Однак, як вважають психологи, надмірна опіка може виявитися небезпечною так само, як і її недолік. Даний тест допоможе виявити, наскільки вірна виховна позиція батьків до дітей.

Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

Під стилем сімейного виховання слід розуміти найбільш характерні способи відносин батьків до дитини, які застосовують певні засоби й методи педагогічного впливу, які виражаються в своєрідній манері словесного звернення і взаємодії. Традиційно виділяють наступні стилі сімейного виховання: авторитетний, авторитарний, ліберальний стилі виховання.

2.2. Інтерпретація отриманих даних

В ході спостереження; бесіди; аналізу документів; організації зустрічей батьків з фахівцями-психологами, медичними працівниками та працівниками

правоохоронних органів за рішенням проблем організації праці та побуту, здорового способу життя; проведення тесту -опросника батьківського ставлення до дітей (А.Я. Варга, В. В. Столін); також завдяки тесту - опитувальника визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини; методики діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання» були отримані наступні результати:

Сім'я № 1

Багатодітна сім'я, що складається з: трьох дітей (Дитина 1, дівчинка, 17 років; Дитина 2, хлопчик, 13 років; Дитина 3, дівчинка, 5 років) і батьки (мама 40 років, батько 46 років).

Сім'я звернулася до Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з проблемою взаємин батьків і дітей.

З бесіди було виявлено, що діти знаходяться в повному підпорядкуванні батьків і не мають права реалізовувати себе як особистості. У відносинах батьків також спостерігається розбіжності у взаєминах. Внаслідок цього в сім'ї виникають скандали, проявляється постійна розбіжність з багатьох питань (наприклад, зайнятися улюбленим хобі).

Проведена діагностика показала (Додаток А).

Соціальний діагноз: порушення дитячо-батьківських відносин (відсутність почуття прихильності до батьків) обумовлені неправильним стилем сімейного виховання (авторитарний стиль сімейного виховання).

Соціальний прогноз: сприятливий за умови реалізації програми корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині.

Сім'я № 2

Багатодітна сім'я, що складається з: 3 дітей (Дитина 1, хлопчик, 9 років; Дитина 2, хлопчик, 16 років; Дитина 3, дівчинка, Олена 5 років) і батьки (мати 36 років, батько 37 років).

Сім'я звернулася до Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з проблемою порушення взаємин батьків і дітей. У даній сім'ї конфліктні

відносини, так як мати і батько не в силах приділяти належної уваги до дітей через постійну зайнятість на роботі.

З бесіди з батьками дітей було виявлено, що через нестачу уваги і контролю з боку батьків, діти завжди залишаються без нагляду дорослих, регулярно пропускають заняття. В ході бесіди з учителями дітей було виявлено, що у дітей знижується успішність у школі.

Проведена діагностика показала (Додаток Б).

Соціальний діагноз: порушення дитячо-батьківських відносин (відсутність уваги до дітей) обумовлені неправильним стилем сімейного виховання (індиферентний стиль сімейного виховання).

Соціальний прогноз: сприятливий за умови реалізації програми корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині.

Сім'я № 3

Багатодітна сім'я, що складається з: трьох дітей (Дитина 1, дівчинка, 16 років; Дитина 2, хлопчик, 14 років; Дитина 3, хлопчик, 13 років) і батьки (мати 40 років, батько 45 років).

Сім'я звернулася до Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з проблемою напруженості взаємин батьків і дітей. Батько ухиляється від виховання дітей, вживає алкоголь, а мати не в силах впоратися з дітьми, в результаті чого, відсутній належний контроль за дітьми.

З бесіди було виявлено, що проблеми у взаєминах в сім'ї пов'язані з регулярним зловживанням алкоголем батька. Через це в родині відбуваються постійні скандали. У процесі спостереження нами було виявлено, що в результаті частих скандалів відбувається погіршення відносин між батьками і дітьми. Все це ускладнено тим, що діти знаходяться в підлітковому віці і абсолютно не піддаються контролю з боку батьків.

Проведена діагностика показала (Додаток В).

Соціальний діагноз: порушення дитячо-батьківських відносин (відсутність авторитету батьків) обумовлені неправильним стилем сімейного виховання (ліберальний стиль сімейного виховання).

Соціальний прогноз: сприятливий за умови реалізації програми корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині.

2.3. Програма діяльності фахівця з соціальної роботи з корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї

Мета програми - корекція дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї.

Завдання програми:

- допомога батькам в адекватному оцінюванні проблем дитини і визначенні оптимальних шляхів взаємодії з ним;
- корекція відхилень у поведінці батьків;
- створення умов для емоційного зближення членів сім'ї;
- усунення порушень взаємин між батьками і дітьми;
- встановлення сприятливого клімату в сім'ї.

Програма корекції складається з декількох напрямків роботи:

1. Соціально-медичний (бесіда, зустріч з фахівцями):

- консультація фахівця нарколога;
- проведення методик корекції стосунків у сім'ї;
- проведення техніки «Екокарта».

Її мета - схематично зобразити сім'ю і вивчити її потреби, а також взаємозв'язки з іншими сім'ями, соціальними організаціями та інститутами. Зв'язки, напруженість, підтримка і безліч інших проявів внутрішньосімейних взаємин можуть бути наочно представлені на основі цієї техніки, крім того, вона дозволяє виявити емоційні та матеріальні ресурси сім'ї.

1) Методика «Сімейний ритуал» її реалізація можлива спільно з допомогою психолога. Сімейний ритуал - це техніка, покликана змінити правила існуючої сімейної гри за допомогою зміни структури сім'ї і стійких способів взаємодії в ній.

2) Методика «Порівняння цінностей». Дана методика, заснована на системному підході, передбачає, що будь-які взаємини в сім'ї можуть бути розглянуті як цілісні. Методика визначає цінності і соціальні ролі як невід'ємну частину соціально-психологічного процесу і побудована на сприйнятті і взаємних поясненнях членів сім'ї.

Вона спрямована на виявлення цінностей, що впливають на сімейні взаємини, і дає можливість як психологам, фахівцям з соціальної роботи, так і клієнтам отримати доступ до проблем, подібностей, відмінностей і взаємодоповнюючих позицій, які існують у цій сім'ї.

2. Культурно - дозвільний

Передбачає проведення сімейного дозвілля з урахуванням інтересів, потреб членів сім'ї (похід в кіно, кафе і т.д).

3. Соціально - психологічний (консультація, тренінги):

- проведення тренінгів;
- індивідуальна консультація у фахівців;
- проведення лекції на тему: «Що таке природність у вихованні дітей».

В якості прикладу форми роботи в цьому напрямку ми представили *тренінг «Як ми відчуваємо один одного»*.

Мета тренінгу: гармонізація емоційних зв'язків у родині.

Завдання, які вирішуються в ході тренінгу:

- створити умови для емоційного зближення членів сім'ї;
- навчити учасників тренінгу способам зняття емоційної напруги, вміти знаходити вихід негативним емоціям, не завдаючи шкоди іншим членам сім'ї;
- формувати у кожного учасника тренінгу почуття емпатії;
- формувати навички підтримки у батьків і дітей.

Методи роботи, що використовуються в тренінгу: ігрова терапія, тілесно-орієнтована терапія, арт-терапія.

Тривалість занять: 3 заняття і тривалість кожного повинна становити 2-2,5 години.

Заняття 1.

А) Оформлення бейджей. Всім учасникам пропонується написати на своїй картці будь-ігрове ім'я: сьогодення, казкового персонажа, вигадане.

Б) Вправа «Сімейний герб і гімн».

В) Вправа - енергізатор «У магазині дзеркал».

Заняття 2.

А) Оформлення бейджей. Написати на картці своє справжнє ім'я і розповісти про те, що воно означає.

Б) Вправа «Давайте привітаємося».

В) Вправа «Бесіда одним олівцем».

Заняття 3.

А) Оформлення бейджей. Всім учасникам тренінгу пропонується вибрати собі нове ім'я гравця. Причому діти роблять імена батькам, а батьки - дітям. Потім кожен уявляє себе.

Б) Вправа «Коробка переживань».

В) Вправа «Коло спілкування».

Г) Вправа «Ромашка з долоньок».

Д) Загальна рефлексія.

Таблиця 1

Індивідуальна програма роботи з сім'єю № 1

Соціальний діагноз	Порушення дитячо-батьківських відносин (відсутність почуття прихильності до батьків) обумовлені неправильним стилем сімейного виховання (авторитарний стиль сімейного виховання)
Соціальний прогноз	Сприятливий за умови реалізації програми корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї
Основні напрямки діяльності	1. Соціально - медичний 2. Культурно - дозвільний 3. Соціально – психологічний

Форми і види соціальних заходів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проведення тренінгу «Як ми відчуваємо один одного», його мета: гармонізація емоційних зв'язків у родині. 2. Проведення методики корекції стосунків у сім'ї «Родинний ритуал». 3. Організація спільного дозвілля (походи в кіно, кафе, музей) 4. Індивідуальна консультація фахівців 5. Лекція на тему: «Що таке природність у вихованні дітей?»
Методи соціального впливу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бесіда 2. Роз'яснення 3. Переконання 4. Тренінг
Структура соціального взаємодії	Спеціаліст із соціальної роботи, психолог, соціальний педагог
Термін виконання	4-6 місяців

Таблиця 2
Індивідуальна програма роботи з сім'єю № 2

Соціальний діагноз	Порушення дитячо-батьківських відносин (відсутність уваги до дітей) обумовлені неправильним стилем сімейного виховання (індиферентний стиль сімейного виховання)
Соціальний прогноз	Сприятливий за умови реалізації програми корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині
Основні напрямки діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Соціально-медичний 2. Культурно-дозвільний 3. Соціально-психологічний
Форми і види соціальних заходів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проведення методики «Сімейний ритуал» 2. Консультація фахівця 3. Проведення тренінгу «Як ми відчуваємо один одного» 4. Лекція «Що таке природність у вихованні дітей» 5. Проведення техніки «Екокарта».

Методи соціального впливу	1. Переконавання 2. Роз'яснення 3. Тренінг 4. Бесіда
Структура соціальної взаємодії	Спеціаліст із соціальної роботи, психолог, нарколог, соціальний педагог
Термін виконання	4 - 6 місяців

Таблиця 3

Індивідуальна програма роботи з сім'єю № 3

Соціальний діагноз	Порушення дитячо-батьківських відносин (відсутність авторитету батьків) обумовлені неправильним стилем сімейного виховання (ліберальний стиль сімейного виховання)
Соціальний прогноз	Сприятливий за умови реалізації програми корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині
Основні напрямки діяльності	1. Соціально-медичний 2. Культурно-дозвільний 3. Соціально-психологічний
Форми і види соціальних заходів	1. Консультація фахівця нарколога 2. Проведення методики «Порівняння цінностей» 3. Допомога в проведенні сімейного дозвілля 4. Проведення тренінгу «Як ми відчуваємо один одного»
Методи соціального впливу	1. Роз'яснення 2. Бесіда 3. Тренінг 4. Переконавання
Структура соціальної взаємодії	Спеціаліст із соціальної роботи, психолог, лікар-нарколог
Термін виконання	4 - 6 місяців

2.4 Впровадження та апробація програми по корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній сім'ї

Програма по корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітних сім'ях була впроваджена в діяльність Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та

молоді Соборної районної у місті Дніпрі ради.. Апробація програми здійснена в процесі виробничої практики.

Після впровадження програми нами проведена вторинна соціальна діагностика багатодітних сімей, в яких були порушені дитячо-батьківські відносини. Як методики для вторинної діагностики були взяті: тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей (А.Я. Варга, В. В. Столін); тест-опитувальник визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини; методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

В ході проведеного дослідження нами були отримані наступні результати (Додаток Д).

Всі показники за тестом-опитувальником батьківського ставлення до дітей в кожній з трьох сімей змінилися в кращу сторону на декілька одиниць.

Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання» виявила, що:

- в Сім'ї №1 авторитарний стиль сімейного виховання змінився на авторитетний;
- в Сім'ї №2 індиферентний стиль сімейного виховання змінився на ліберальний;
- в Сім'ї №3 ліберальний стиль сімейного виховання змінився на авторитетний.

Результати за тестом-опитувальником «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини» в кожній з трьох сімей змінилися в кращу сторону на декілька одиниць.

Показники за методикою діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка в Сім'ї №3 в усіх трьох дітей покращилися на декілька одиниць.

Висновок до другого розділу

Практичне дослідження було спрямоване на виявлення порушень дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині і розробку програми по корекції.

В рамках дослідження нами була відібрана група клієнтів з багатодітних сімей, що складається з трьох сімей, за наступними критеріями: три дитини в сім'ї; наявність обох батьків в сім'ї; проблеми у стосунках батьків і дітей; рекомендації фахівців центру; добровільна згода клієнтів.

Для проведення досліджень особливостей дитячо-батьківських відносин у багатодітних сім'ях було обрано такі методи і методики: спостереження; бесіда; аналіз документів; організація зустрічей батьків з фахівцями-психологами, медичними працівниками та працівниками правоохоронних органів за рішенням проблем організації праці та побуту, здорового способу життя; тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей (А.Я. Варга, В. В. Столін); тест-опитувальник визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини; методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

В результаті проведеного дослідження нами були виявлені особливості взаємин батьків і дітей в багатодітних сім'ях. У всіх відібраних сім'ях простежуються труднощі в спілкуванні батьків та дітей, багато хто не може знайти спільну мову з дітьми, в силу своєї зайнятості на роботі. У даних сім'ях виявлені неправильні стилі сімейного виховання. На підставі цих даних нами була розроблена програма корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині, яка була апробована в процесі виробничої практики в Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і надалі проведена вторинна діагностика по корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітних сім'ях, яка показала рівень ефективності програми.

ВИСНОВОК

В рамках дослідження проблеми порушення дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині нами було розглянуто категоріальний апарат, що стосується багатодітній сім'ї, були виділено і розкрито основні поняття.

На особливу увагу заслуговує сутнісна характеристика проблеми соціальної роботи з багатодітною родиною, були розкриті основні категорії сімей, які належать до груп соціального ризику. Далі ми розглянули основні проблеми, які виникають у даної категорії сімей. На підставі цього ми вивели загальну специфіку проблеми: діти з багатодітних сімей частіше демонструють занижену самооцінку, для них характерно зниження рівня соціального віку, що негативно може позначитися на їх подальшу долю. Виділили основні форми і методи соціальної роботи з багатодітною сім'єю.

В ході практичного дослідження представлені методи і методики, вибрані для проведення соціальної діагностики, а також проведення дослідження, яке описує розроблену програму корекції, її завдання, напрямки і форми роботи. Дана програма складається з декількох етапів, має як загальну, так і індивідуальну спрямованість для кожного клієнта. Програма з соціальної корекції розрахована на 4-6 місяців.

Апробація даної програми здійснювалася в ході проходження виробничої практики. Основним висновком проведеної роботи стало твердження про те, що порушення дитячо-батьківських відносин в сім'ї негативно впливає на взаємини між батьками і дітьми, а також може негативно позначитися на успішності дітей у школі, на процес взаємодії з однолітками. Дане твердження повністю збігається з робочою гіпотезою, що і говорить про її підтвердження. Таким чином, завдання виконані, мета, яка полягала, в розробці програми діяльності фахівця з соціальної роботи з корекції дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині досягнута, гіпотеза про те що, стилі сімейного виховання зумовлюють порушення дитячо-батьківських відносин у багатодітній родині знайшла своє підтвердження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аллахвердян О. Р. , Мошків, Г. Ю. Психологія науки: навч. посібник / О. Р. Аллахвердян. – М: Московський психолого-соціальний інститут: Флінта, 2010. – 312с.
2. Антонов О. В. Багатодітна сім'я у сучасному суспільстві: умови життя, громадська думка, заходи соціальної політики / О. В. Антонов. – М: Наука, 2011. – 266 с.
3. Ардашкин І. Б. Технологія соціальної роботи: навч. посібник / В. Б. Ардашкин. – Томськ: Вид-во ТПУ, 2011. – 200 с.
4. Вдосконалення системи соціального захисту багатодітних сімей / Л. Безтелесна, Р. Юрчик, Ю. Нагай. - Електрон. текстові дан. // Україна: аспекти праці : науково-економічний та суспільно-політичний журнал. - 2014/2. - № 6. - С. 22-27 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://uap.in.ua/download/all/2014/UAP%236_2014.pdf
5. Вербальні методи комунікації в структурі професійно-педагогічного спілкування [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/pedagogics/00168616_0.html. — © ТОВ "Олбест" 2000-2013.
6. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського Серія «Юридичні науки». Том 25 (64). 2012. № 1. С. 342-352. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://snjurid.crimea.edu/arhiv/2012/25_1law/050_chex.pdf
7. Григор'єва Р. В. Багатодітна сім'я: погляд зі сторони / Р. В. Григор'єва // Соціальний потенціал сім'ї. – М., 2012. – С. 53-58.
8. Григор'єв С. В., Гусякова Л. Р., Гусова, С. А. Основи модернізації соціального знання / С. В. Григор'єв, Л. Р. Гусякова, С. А. Гусова. – Ростов-на-Дону, 2013, - 235 с.
9. Гуліна М. А. Терапевтична та консультативна психологія / М. А. Гуліна. – Спб.: Вид-во «Йдеться», 2011. – 350 с.
10. Дерєга В. В. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник / В. В. Дерєга.- Миколаїв, 2012. -152 с.
11. Зубкова Т. З. Організація і зміст роботи щодо соціального захисту жінок, дітей, сім'ї : навч. посібник для студентів серед. навч. закладів / Т. З. Зубкова, Н.У Тимошина. – М: Академія, 2012.

12. Козлов В. В., Козлова, О. О. Конфлікт: брати участь чи створювати. / В. В. Козлов, О. О. Козлова. – М: Ексмо, 2013. – 304 с.
13. Козлов, О. О., Іванова, Т. Б. Практикум соціального працівника. / О. О. Козлов, Т. Б. Іванова. – Спб.: Вид-во «Фенікс», 2012. – 275 с
14. Корнієнко Д. С. Батьківське ставлення як індивідуальна характеристика у зв'язку з конфігурацією сім'ї і віком дитини / Д. С. Корнієнко; Ін-т психології. Перський держ. пед. ун-т. – Перм, 2011.
15. Куликова Т. О. Переваги багатодітної сім'ї / Т. О Куликова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipara.ru/semya/22-mnogodetniy-papa/207-advantage-much-childs-families.html>. – Загл. з екрану
16. Лодкіна Т. В. Соціальна педагогіка. Захист сім'ї та дитинства / Т. В. Лодкіна. – М : Академія, 2009. – 319 с.
17. Макарова Е. О. Спостереження як метод дослідження [Електронний ресурс] / Е. О. Макарова. – Режим доступу: <http://fb.ru/article/3870/nablyudenie-kak-metod-issledovaniya>. – Загл з екрану.
18. Мошкова І. Н. Багатодітність: життя під збільшеним склом [Електронний ресурс] / В. Н. Мошкова. – Режим доступу: [Милосердя.ru](http://miloserdia.ru) : православний портал про благодійництво та соціальну діяльність. – Загл. з екрану.
19. Осипова І. І. Встановлення контактів сімей в процесі патронажу: методики і технології / І. І. Осипова // Вітчизняний журнал соціальної роботи. – 2012. - № 3. – С. 56-65.
20. Павленок П. Д. Системний підхід до соціальної роботи/ П. Д. Павленок // Вітчизняний журнал соціальної роботи. – 2011. - № 2. - С. 8-16.
21. Першикова В. В. Соціальний патронаж сім'ї: допомога батькам і дітям / В. В. Першикова // Вітчизняний журнал соціальної роботи. – 2011. - № 1. – С. 69-72.
22. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо права на відпустку для догляду за дитиною жінки..." [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH4RA00A.html
23. Пригода Т. М. Соціально-педагогічна робота з багатодітними сім'ї ями // Науковий пошук молодих дослідників Соціально-педагогічні науки Збірник наукових праць студентів № 5, 2013 Частина II Луганськ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» 2013 – 156 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dspace.ltsu.org/jspui/bitstream/123456789/1646/1/Np5.2.pdf>

24. Психологія спілкування. Енциклопедичний словник Під заг. ред. А. А. Бодальов. - М. Вид-во «Когито-Центр», 2011 р.
25. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Р. М. Лактіонової. - К: Центр навчальної літератури, 2004. - 256 с
26. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник/За ред. проф А. Й. Капської - К Центр навчальної літератури, 2004 - 352 с
27. Соціологічний словник [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://mirсловarei.com/content_soc/analiz-dokumentov-11404.html/. — © 2013 «Світ словників».
28. Технології соціальної роботи : навч. посіб. / О. А. Агарков (керівник авт. кол.), Д. Ю. Арабаджиєв, Т. В. Єрохіна, В. о. Кузьмін, І. В. Міщан, В. М. Попович. – Запоріжжя : Мотор Січ, 2015. – 487 с.
29. Ткаченко Ю. М. Технології діяльності соціального педагога у роботі з багатодітними сім'ями // Науковий пошук молодих дослідників Соціально-педагогічні науки Збірник наукових праць студентів № 5, 2013 Частина II Луганськ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» 2013 – 156 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dspace.ltsu.org/jspui/bitstream/123456789/1646/1/Np5.2.pdf>
30. Тюття К. Т., Іванова, І. Б. Соціальна робота (теорія і практика): навч. посібник / Л. Т. Тюття, І. Б. Іванова. – М.: ВМУРОЛ, 2011. – С. 7-22.
31. Фірсов М. В. Теорія соціальної роботи : нач. посібник для студентів вищ. навч. закладів / М. в. Фірсов, Е. Р. Студьонова. – М.: ВЛА ДОС, 2011. – 432 с.
32. Холостова Е. І. Сімейне виховання та соціальна робота: навч. посібник / Е. І. Холостова, Е. М. Черняк. – М: Дашков і К, 2012. – 292 с.
33. Холостова Е. І. Соціальна робота: підручник для бакалаврів / О. В. Холостова. – М: Дашков і К, 2012. – 612 с.
34. Шеляг Т. В. Соціальний статус багатодітних сімей та їх здатність до самодопомоги / Т. В. Шеляг // Соціальна педагогіка. – 2012. - № 1. – С. 31-42.

ДОДАТКИ

Додаток А

Сім'я № 1

Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В.

Столін.

Показники батька:

1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 7 балів – вважають дітей невдачами, не вірять в їх майбутнє, низько оцінюють здібності;

2) Шкала «Кооперація» 4 бали - батьки не виявляють інтерес до дітей;

3) Шкала «Симбіоз» 3 бали - ознака того, що батьки, навпаки, встановлюють значну психологічну дистанцію між собою і дітьми;

4) Шкала «Контроль» 6 балів показують, що батьки поведуться надто авторитарно по відношенню до дітей, вимагають від них беззаперечного послуху і задають суворі дисциплінарні рамки. Багато в чому нав'язують дітям свою волю;

5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 6 балів - ознака того, що батьки вважають дітей маленькими невдачами. Інтереси, захоплення, думки і почуття дітей здаються батькам несерйозними, і вони ігнорують їх.

Показники матері:

1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 8 балів – вважають дітей невдачами, не вірять в їх майбутнє, низько оцінюють здібності;

2) Шкала «Кооперація» 6 балів - батьки не виявляють інтерес до дітей;

3) Шкала «Симбіоз» 4 бали - ознака того, що батьки встановлюють психологічну дистанцію між собою і дітьми;

4) Шкала «Контроль» 5 балів - показують, що батьки поведуться надто авторитарно по відношенню до дітей, вимагають від них беззаперечного послуху і задають суворі дисциплінарні рамки. Багато в чому нав'язують дітям свою волю;

5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 4 бали - ознака того, що батьки вважають дітей маленькими невдачами. Інтереси, захоплення, думки і почуття дітей здаються батькам несерйозними, і вони ігнорують їх.

Тест-опитувальник «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини».

Результати батька:

Батько набрав 26 балів - це свідчить про те, що дітям не загрожує стати розпущеними, оскільки батьки приділяють їм достатньо уваги.

Результати матері:

Мати набрала 28 балів - свідчить про те, що діти відчують нестачу уваги, турботи.

Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

В ході проведення даної методики було виявлено, що сім'ї № 1 притаманний авторитарний стиль сімейного виховання.

Батьки з таким стилем виховання обмежують самостійність дитини, не вважають за потрібне якось обґрунтовувати свої вимоги, супроводжуючи їх жорстким контролем, суворими заборонами, доганами та фізичними покараннями. У підлітковому віці авторитарність батьків породжує конфлікти і ворожість. При такому вихованні у дітей формується лише механізм зовнішнього контролю, заснований на почутті провини або страху перед покаранням, і як тільки загроза покарання ззовні зникає, поведінка підлітка може стати потенційно антигромадською. Авторитарні відносини виключають душевну близькість з дітьми, тому між ними і батьками рідко виникає почуття прихильності, що веде до підозрливості, постійної настороженості і навіть ворожості до оточуючих.

Сім'я № 2

Тест - опитувальник батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В.

Столін.

Показники батька:

1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 22 бали - виражене негативне ставлення до дітей. Дорослий сприймає дітей такими, якими вони є, поважає і визнає їх індивідуальність;

2) Шкала «Кооперація» 4 бали - дорослий не виявляє щирої цікавості до дітей;

3) Шкала «Симбіоз» 2 бали - ознака того, що дорослий встановлює значну психологічну дистанцію між собою і дітьми, мало про них піклується;

4) Шкала «Контроль» 3 бали - свідчать про те, що контроль над діями дітей з боку батьків практично відсутній. Це не дуже добре для навчання і виховання дітей;

5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 5 балів - невдачі дітей батьки вважають не випадковими і не вірять в них.

Показники матері:

1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 24 бали - виражене позитивне ставлення до дітей. Дорослий сприймає дітей такими, якими вони є, поважає і визнає їх індивідуальність;

2) Шкала «Кооперація» 5 балів - дорослий не виявляє щирої цікавості до дітей;

3) Шкала «Симбіоз» 4 бали - ознака того, що дорослий, навпаки, встановлює значну психологічну дистанцію між собою і дітьми, мало про них піклується;

4) Шкала «Контроль» 5 балів - свідок про те, що контроль над діями дітей з боку батьків практично відсутній. Це не дуже добре для навчання і виховання дітей;

5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 4 бали - невдачі дітей батьки вважають не випадковими і не вірять в них.

Тест-опитувальник «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини».

Показники матері:

Мати набрала 20 балів - це говорить про те, що дітям приділяється недостатньо уваги в питаннях виховання, батька більше хвилюють проблеми на роботі і подружні взаємини.

Показники батька:

Батько набрав 18 балів - це свідчить про те, що вони приділяють недостатньо часу з питань виховання своїх дітей, батьків більше хвилюють проблеми на роботі.

Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

В ході проведення даної методики було виявлено, що сім'ї № 2 притаманний індіферентний стиль сімейного виховання.

Батьки, схильні до цього стилю виховання, не встановлюють для дітей ніяких обмежень, правил, закриті для спілкування. Життя батьків переповнене власними проблемами і стресами, і у них немає ні часу, ні бажання ділитися і «втручатися» в почуття і переживання дітей, вони вважають за краще комфортну відстороненість. При такому стилі виховання страждає потреба дітей в емоційному контакті з батьками, поняття «сім'я», «сімейне вогнище» у них просто не сформовані, що в майбутньому може перешкодити і при створенні власної сім'ї.

Сім'я № 3

Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В.

Столін.

Результати матері:

1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 21 бал - кажуть про те, що у випробуваного виражене негативне ставлення до дітей. Дорослий сприймає дітей такими, якими вони є, поважає і визнає їх індивідуальність;

2) Шкала «Кооперація» 7 балів - ознака того, що дорослий не проявляє інтерес до дітей;

3) Шкала «Симбіоз» 6 балів - дорослий встановлює психологічну дистанцію між собою і дітьми;

4) Шкала «Контроль» 3 бали - контроль над діями дітей з боку дорослого практично відсутній. Це не дуже добре для навчання і виховання дітей;

5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 3 бали - невдачі дітей дорослий вважає випадковими і вірить в них.

Результати батька:

1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 7 балів - дорослий відчуває по відношенню до дітей в основному негативні почуття: роздратування, злість, досаду, ненависть. Такий дорослий вважає дітей невдахами, не вірить в їх майбутнє, низько оцінює їх здатності;

2) Шкала «Кооперація» 3 бали - не проявляє інтерес по відношенню до дітей;

3) Шкала «Симбіоз» 3 бали - встановлює значну психологічну дистанцію між собою і дітьми;

4) Шкала «Контроль» 2 бали - контроль над діями дітей з боку дорослого практично відсутній;

5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 6 балів - вважає дитину маленькою невдахою і ставиться до неї як до істоти, яка нічого не тямить.

Інтереси, захоплення, думки і почуття дитини здаються такому дорослому несерйозними, і він ігнорує їх.

Тест-опитувальник «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини».

Результати матері:

Мати набрала 36 балів - це говорить про те, що діти отримують достатню кількість уваги і турботи, але при цьому вони мають можливість проявляти свою незалежність і дорослість.

Результати батька:

Батько набрав 23 бали - це говорить про те, що дітям приділяється недостатньо уваги в питаннях виховання, батька більше хвилюють проблеми на роботі і подружні взаємини.

Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

В ході проведення даної методики було виявлено, що сім'ї № 3 притаманний ліберальний стиль сімейного виховання.

Сприймаючи недолік керівництва з боку батьків як прояв байдужості і емоційного відторгнення, діти відчують страх і невпевненість. Нездатність сім'ї контролювати поведінку підлітка може призвести до залучення його в асоціальні групи, оскільки психологічні механізми, необхідні для самостійного, відповідального поведінки в суспільстві, у нього не сформувалися.

Сім'я № 1

Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В.

Столін.

Показники матері:

1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 22 бали - виражене позитивне ставлення до дітей. Дорослий сприймає дітей такими, якими вони є, поважає і визнає їх індивідуальність;

2) Шкала «Кооперація» 4 бали - дорослий виявляє щирю цікавість до дітей;

3) Шкала «Симбіоз» 5 балів - ознака того, що батьки не встановлюють психологічну дистанцію між собою і дітьми, намагаються завжди бути ближче до них;

4) Шкала «Контроль» 4 бали - середній рівень контролю з боку батьків над дітьми;

5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 2 бали - невдачі дітей батьки вважають випадковими і вірять в них.

Показники батька:

1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 20 бали - виражене позитивне ставлення до дітей. Дорослий сприймає дітей такими, якими вони є, поважає і визнає їх індивідуальність;

2) Шкала «Кооперація» 5 балів - дорослий виявляє щирю цікавість до дітей;

3) Шкала «Симбіоз» 5 балів - ознака того, що батьки не встановлюють психологічну дистанцію між собою і дітьми, намагаються завжди бути ближче до них;

4) Шкала «Контроль» 3 бали - середній рівень контролю з боку батьків над дітьми;

5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 4 бали - невдачі дітей батьки вважають випадковими і вірять в них.

Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

В ході проведення даної методики було виявлено, що сім'ї № 1 притаманний авторитетний стиль сімейного виховання.

Батьки з таким стилем виховання вимагають від дітей осмисленої поведінки і намагаються їм допомогти в цьому. Батьки формують правильну відповідальну соціальну поведінку у дітей, вони заохочують особисту відповідальність і самостійність своїх дітей відповідно до їх вікових можливостей. Підлітки включені в обговорення сімейних проблем, беруть участь у прийнятті рішень, вислуховують і обговорюють думку.

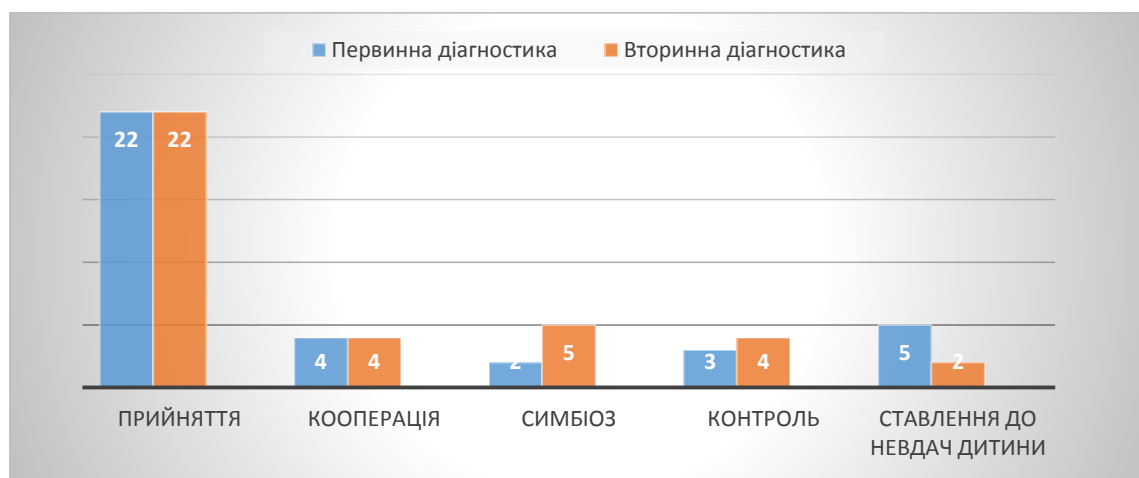
Тест-опитувальник «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини».

Результати матері: 33 бали - це свідчить про те, діти отримують достатню кількість уваги і турботи з боку матері, але при цьому діти мають можливість проявляти свою незалежність і дорослість.

Результати батька: 30 балів - це говорить про те, що всі зусилля спрямовані на те, щоб інтереси ваших дітей були надійно захищені.

Для більшої наочності наведемо отримані дані в порівняльних діаграмах.

Показники тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 1 (мати).

Рис. 1. Діаграма показників тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 1 (мати)

Показники тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 1 (батько).

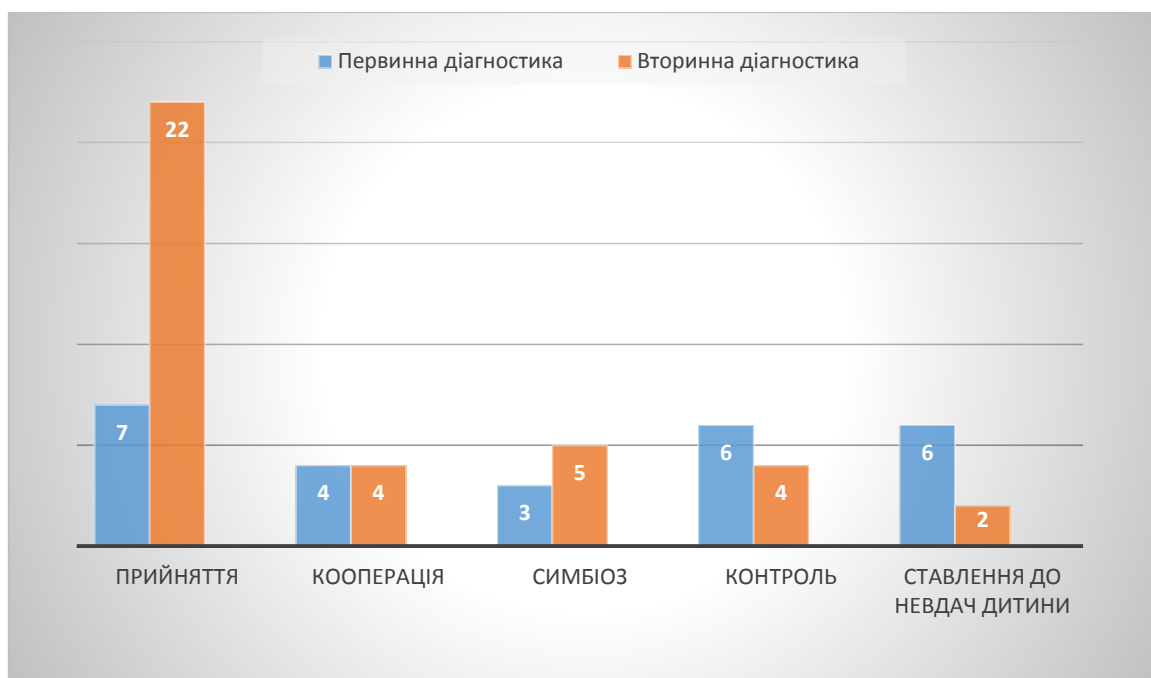

Рис. 2. Діаграма показників тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 1 (батько)

Таблиця № 1

Порівняльний аналіз діагностики сім'ї № 1.

	Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін	Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання»	Тест-опитувальник «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини»
Первинна діагностика	Результати батька: Ухвалення - 7; Кооперація - 4; Симбіоз - 3; Контроль - 6; Ставлення до невдач дитини - 6	Авторитарний стиль сімейного виховання	Результати матері: 28 балів Результати батька: 26 балів

	<p>Результати матері: Ухвалення - 8; Кооперація - 6; Симбіоз - 4; Контроль - 5; Ставлення до невдач дитини - 4</p>		
<p>Вторинна діагностика</p>	<p>Результати матері: Ухвалення - 22; Кооперація - 4; Симбіоз - 5; Контроль - 4; Ставлення до невдач дитини - 2</p> <p>Результати батька: Ухвалення - 20; Кооперація - 5; Симбіоз - 5; Контроль - 3; Ставлення до невдач дитини - 4</p>	<p>Авторитетний стиль сімейного виховання</p>	<p>Результати матері: 33 бали Результати батька: 30 балів</p>

Сім'я № 2

Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В.

Столін.

Результати матері:

1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 24 бали - говорять про те, що у випробуваного виражене позитивне ставлення до дітей. Дорослий, приймає дітей такими, якими вони є, поважає і визнає їх індивідуальність;

2) Шкала «Кооперація» 7 балів - ознака того, що дорослий виявляє щирий інтерес до того, що цікавить дітей, високо оцінює здібності дітей, заохочує самостійність і ініціативу;

3) Шкала «Симбіоз» 6 балів - дорослий не встановлює психологічну дистанцію між собою і дітьми;

4) Шкала «Контроль» 3 бали - це не дуже добре для навчання і виховання дітей;

5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 5 балів - невдачі дітей дорослий вважає випадковими і вірить в них.

Результати батька:

1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 21 бал - говорить про те, що у цього випробуваного є виражене позитивне ставлення до дітей;

2) Шкала «Кооперація» 4 бали - проявляє інтерес по відношенню до дітей;

3) Шкала «Симбіоз» 5 балів - не встановлює психологічну дистанцію між собою і дітьми;

4) Шкала «Контроль» 4 бали - середній рівень контролю над дітьми;

5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 3 бали - невдачі дітей дорослий вважає випадковими і вірить в них.

Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

В ході проведення даної методики було виявлено, що сім'ї № 2 притаманний ліберальний стиль сімейного виховання. Батьки високо цінують своїх дітей, легко йдуть на діалог з ними, легко спілкуються з ними, довіряють їм, не схильні до заборон і обмежень.

Тест-опитувальник «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини».

Результати матері: 35 балів - це говорить про те, що всі зусилля спрямовані на те, щоб інтереси дітей були надійно захищені.

Результати батька: 31 бал - це свідчить про те, діти отримують достатню кількість уваги і турботи з боку батька, але при цьому діти мають можливість проявляти свою незалежність і дорослість.

Для більшої наочності наведемо отримані дані в порівняльних діаграмах.

Показники тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 2 (мати).

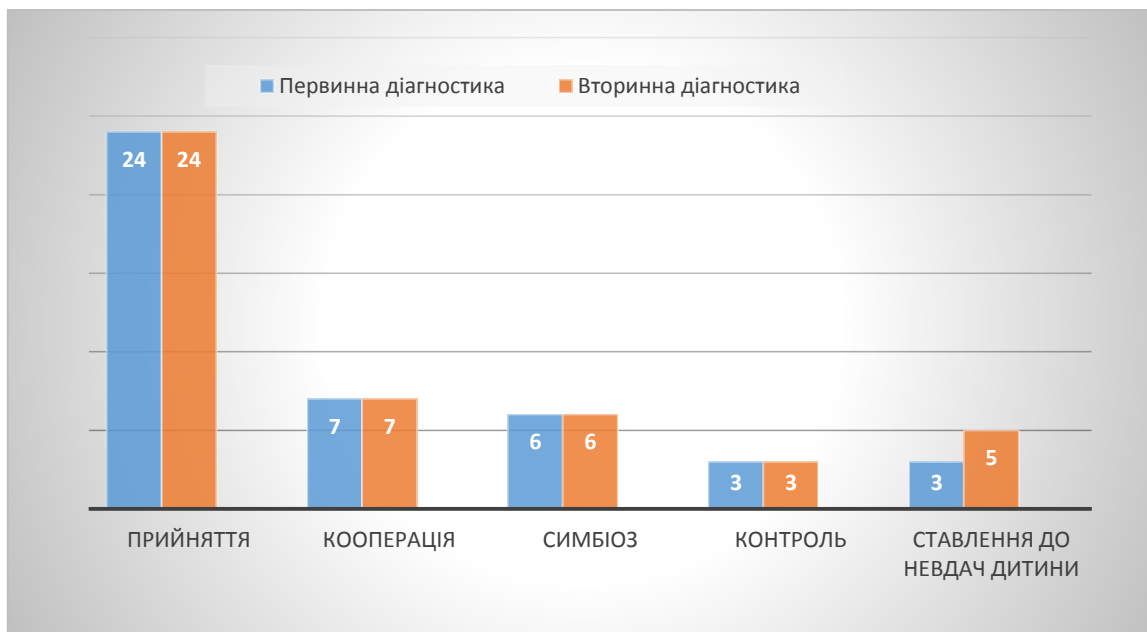

Рис. 3. Діаграма показників тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 2 (мати)

Показники тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 2 (батько).

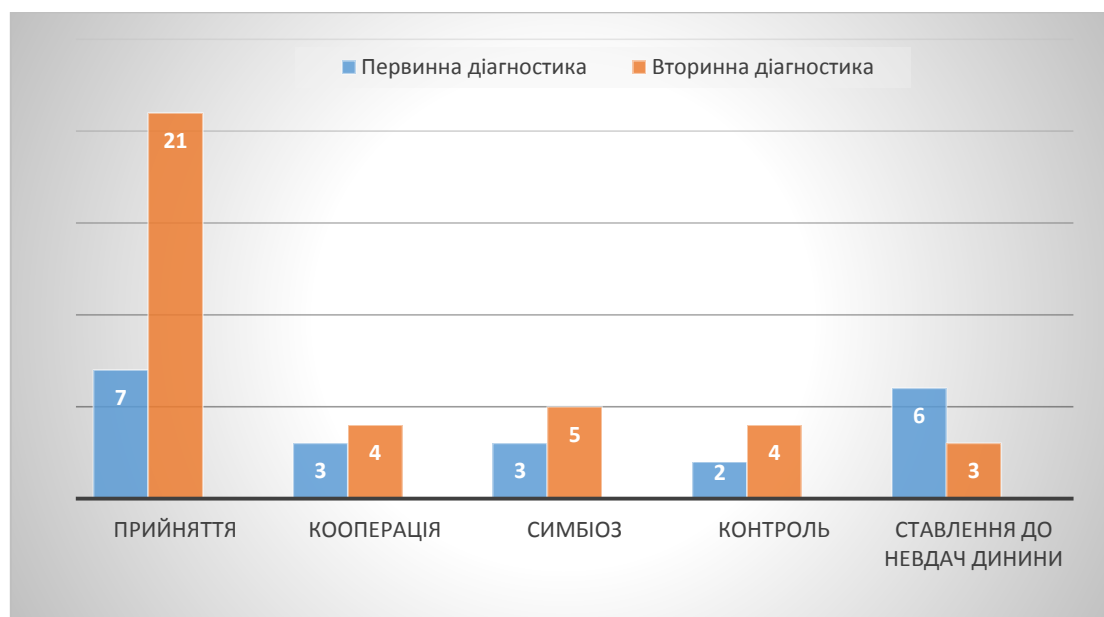

Рис. 4. Діаграма показників тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 2 (батько)

Таблиця № 2

Порівняльний аналіз діагностики сім'ї № 2

	Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін	Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання»	Тест-опитувальник «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини»
Первинна діагностика	Показники матері: Ухвалення - 24 Кооперація - 5 Симбіоз - 4 Контроль - 5 Ставлення до невдач дитини - 4 Показники батька: Ухвалення - 22 Кооперація - 4 Симбіоз - 2 Контроль - 3 Ставлення до невдач дитини - 5	Індиферентний стиль сімейного виховання	Показники матері: 20 балів Показники батька: 18 балів
Вторинна діагностика	Показники матері: Ухвалення - 24 Кооперація - 7 Симбіоз - 6 Контроль - 3 Ставлення до невдач дитини - 5 Показники батька: Ухвалення - 21 Кооперація - 4 Симбіоз - 5 Контроль - 4 Ставлення до невдач дитини - 3	Ліберальний стиль сімейного виховання	Показники матері: 35 балів Показники батька: 31 бал

Сім'я № 3

Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В.

Столін.

Показники батька:

- 1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 20 балів - виражене позитивне ставлення до дитини. Дорослий сприймає дитину такою, якою вона є, поважає і визнає її індивідуальність;
- 2) Шкала «Кооперація» 6 балів - батьки проявляють щирий інтерес до дітей;
- 3) Шкала «Симбіоз» 5 балів - ознака того, що батьки не встановлюють психологічну дистанцію між собою і дітьми;
- 4) Шкала «Контроль» 4 бали - середній рівень контролю над дітьми;
- 5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 3 бали - невдачі дітей батьки вважають випадковими і вірять в них.

Показники матері:

- 1) Шкала «Прийняття - відкидання дитини» 24 бали - виражене позитивне ставлення до дитини. Дорослий сприймає дитину такою, якою вона є, поважає і визнає її індивідуальність;
- 2) Шкала «Кооперація» 7 балів - батьки проявляють щирий інтерес до дітей;
- 3) Шкала «Симбіоз» 7 балів - ознака того, що батьки не встановлюють психологічну дистанцію між собою і дітьми;
- 4) Шкала «Контроль» 5 балів - середній рівень контролю над дітьми;
- 5) Шкала «Ставлення до невдач дитини» 4 бали - невдачі дітей батьки вважають випадковими і вірять в них.

Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання».

В ході проведення даної методики було виявлено, що сім'ї № 3 притаманний авторитетний стиль сімейного виховання.

Батьки усвідомлюють важливу роль в становленні особистості дітей, але за дітьми визнають право на саморозвиток, вони заохочують особисту відповідальність і самостійність своїх дітей відповідно до їх вікових можливостей.

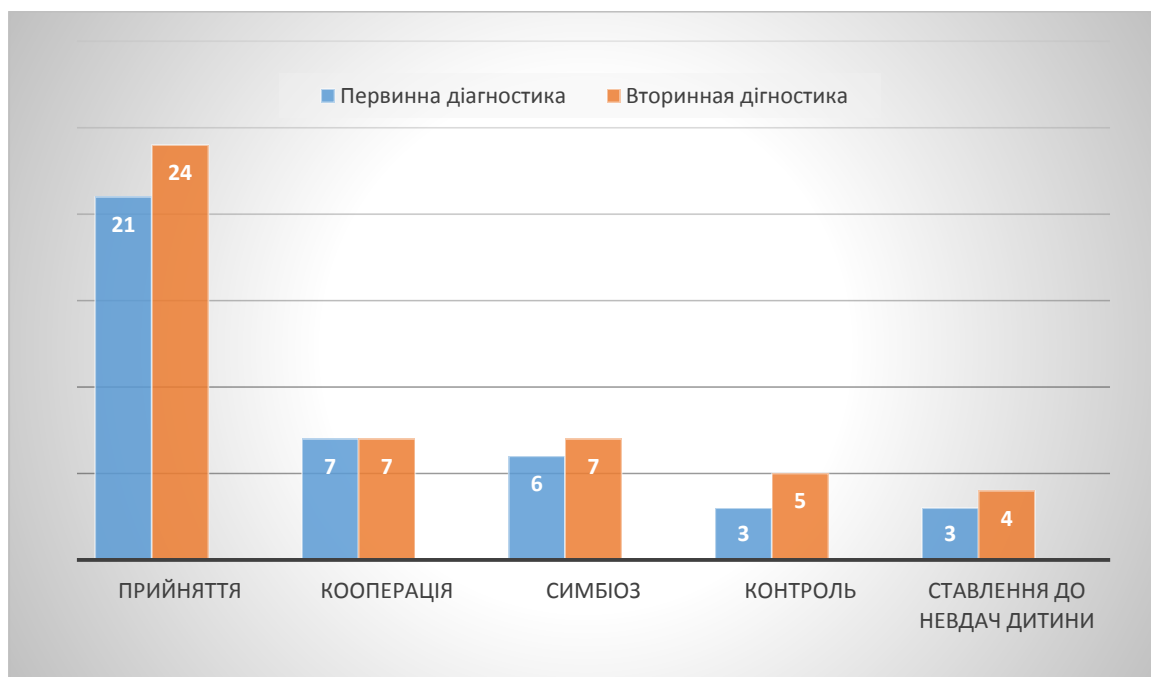
Тест-опитувальник «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини».

Результати матері: 40 балів - це свідчить про те, що діти отримують достатню кількість уваги і турботи з боку матері, але при цьому діти мають можливість проявляти свою незалежність і дорослість.

Результати батька: 31 бал - це говорить про те, що всі зусилля спрямовані на те, щоб інтереси ваших дітей були надійно захищені.

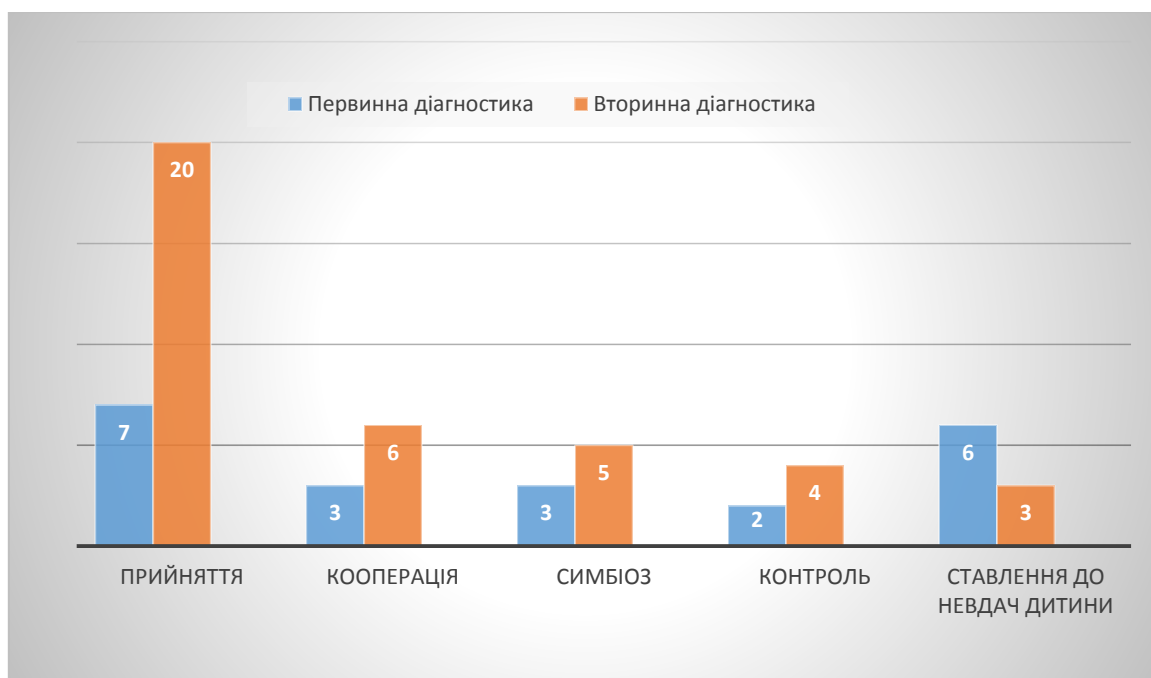
Для більшої наочності наведемо отримані дані в порівняльних діаграмах.

Показники тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 3 (мати).

Рис. 5. Діаграма показників тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 3 (мати)

Показники тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 3 (батько).

Малюнок № 6. Діаграма показників тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін сім'ї № 3 (батько)

Таблиця № 3

Порівняльний аналіз діагностики сім'ї № 3

	Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей А.Я. Варга, В.В. Столін	Методика діагностики дитячо-батьківських відносин «Стратегії сімейного виховання»	Тест-опитувальник «Визначення ступеня прояву турботи батьків по відношенню до власної дитини»	Методика діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка
Первинна діагностика	Показники матері: Ухвалення - 21 Кооперація - 7 Симбіоз - 6 Контроль - 3 Ставлення до	Ліберальний стиль сімейного виховання	Показники матері: 36 балів Показники батька: 23 бали	Показники Дитина 1: Тривожність - 18 Фрустрація - 10 Агресивність - 19

	<p>невдач дитини - 3</p> <p>Показники батька: Ухвалення - 7 Кооперація - 3 Симбіоз - 3 Контроль - 2 Ставлення до невдач дитини - 6</p>			<p>Ригідність - 15</p> <p>Показники Дитина 2: Тривожність - 16</p> <p>Фрустрація - 15</p> <p>Агресивність - 13</p> <p>Ригідність - 16</p> <p>Показники Дитини 3: Тривожність - 15</p> <p>Фрустрація - 13</p> <p>Агресивність - 10</p> <p>Ригідність - 9</p>
Вторинна діагностика	<p>Показники батька: Ухвалення - 20</p> <p>Кооперація - 6 Симбіоз - 5 Контроль - 4 Ставлення до невдач дитини - 3</p> <p>Показники матері: Ухвалення - 24</p> <p>Кооперація - 7 Симбіоз - 7 Контроль - 5 Ставлення до невдач дитини - 4</p>	Авторитетни й стиль сімейного виховання	Показники матері: 40 балів Показники батька: 31 бал	<p>Показники Дитини 1: Тривожність - 9</p> <p>Фрустрація - 7 Агресивність - 10</p> <p>Ригідність - 8</p> <p>Показники Дитини 2: Тривожність - 7</p> <p>Фрустрація - 11</p> <p>Агресивність - 9</p> <p>Ригідність - 7</p> <p>Показники Дитини 3: Тривожність - 9</p> <p>Фрустрація - 8 Агресивність - 6</p> <p>Ригідність - 8</p>